

**O'ZBEK BOLALAR ADABIYOTIDA JANRIY VA SHAKLIY
IZLANISHLAR, BADIY VA POETIK TAFAKKUR IFODASI.**

Odina Abdumo'minova

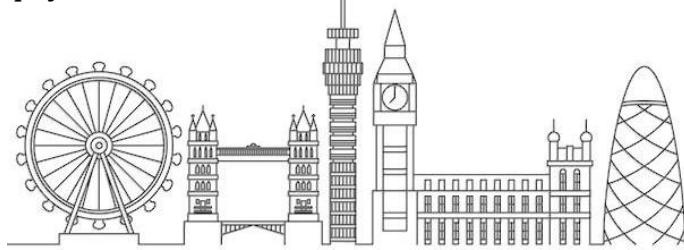
Guliston davlat pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya: *O'zbek bolalar adabiyoti jahon adabiyotining ilg'or an'analari ta'sirida rivojlanib kelmoqda. Har bir davr o'z adabiyotini yaratadi. Hozirgi davr bolalar adabiyoti ham bundan mustasno emas. Bu adabiyotning iste'dodli adiblari ijod namunalarining jahondagi mavjud adabiy an'analardan ijodiy oziqlangani holda allaqachon o'z qobig'ini yorib chiqib, ko'pgina jahon xalqlarining adabiy mulkiga aylangani qalbimizda faxr tuyg'usini uyg'otadi. Ushbu maqolada O'zbek bolalar adabiyotida qo'llanilayotgan janriy va shakliy izlanishlar, badiiy va poetik tafakkur ifodasi to'g'risida so'z yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *janr, tur, tafakkur, poetika, zamonaviylik, antologiya, an'ana, vorisiylik, mezon, badiiy-estetik, g'oya, adabiyotshunoslik, estetik prinsip.*

Kirish. Jahon adabiyotshunosligida bolalar adabiyotining maydonga kelish, tarkib topish, turlar va janrlar bo'yicha o'ziga xosliklarini o'rganish, uning badiiy-estetik, ma'rifiy-ma'naviy va ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatini tadqiq etish yosh avlod ma'naviy kamoloti va millat kelajagini belgilashda muhim o'rin tutadi. Zero, bolalar adabiyotiga e'tibor insoniyat ma'naviy kamolotiga munosabat sifatida jamiyat rivojlanishida katta ahamiyatga ega bo'lib, har bir milliy adabiyotda o'ziga xos jihatlari bilan alohida ajralib turadi. O'zbek adabiyotshunosligida Mustaqillikka erishilgandan keyin boshlangan ma'naviy tiklanish jarayoni o'zbek bolalar adabiyotiga oid qadimiy va zamonaviy manbalarga xos poetik xususiyatlarni chuqur tadqiq etish ehtiyojini yuzaga keltirib, o'zbek bolalar adabiyoti namunalarida poetik tafakkur yangilanishi evolyutsiyasini o'rganish xalqimiz badiiy tafakkurining shakllanish tarixini yoritishga muayyan darajada xizmat qilishi bilan ham dolzarbdir. Bunday asarlarda aks etgan umuminsoniy g'oyalar yosh avlodni buyuk ajdodlarimizning ezgu an'analari ruhida tarbiyalashda hamda ma'naviy kamolot sari yetaklashda muhim badiiy-estetik hamda amaliy ahamiyatga egadir.

Ayniqsa, bugungi kunda bolalar adabiyotiga badiiy-estetik hodisa sifatida yondashish, ijodkor badiiy mahoratini ochish, bolalar va kattalar o'rtasida kechadigan munosabatlarning badiiy talqini masalalari jahon bolalar adabiyoti namoyandalarining milliy bolalar adabiyotlarini yuksaltirishdagi o'rni, turli xalqlar adiblari ijodining mavzu ko'lami, badiiy talqindagi o'ziga xoslik va mushtarakliklarini o'rganish dolzarblik kasb etmoqda. Istiqlool davri o'zbek bolalar adabiyotidagi yangilanish jarayonlari, yetakchi taraqqiyot tamoyillari va badiiy tafakkur hamda ijodiy uslubdagi poetik izlanishlar yoshlarning badiiy-estetik didini tarbiyalash nuqtayi nazaridan ham muhim.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Ma'lumki, bolalar adabiyoti ham umummilliy adabiyotning uzviy qismidir.

Shu bois, o'tgan asrning so'nggi choragi badiiy-estetik tafakkuri, ijtimoiy-madaniy jarayonlarning poetik ifodasiga xos bo'lgan o'tish davri murakkabliklari, ijodiy evrilishlar, shakliy-uslubiy izlanish jarayonlari bolalar adabiyotida ham muayyan darajada o'z ifodasini topdi. Mustaqillik arafasi va istiqloq yillarida ijtimoiy-siyosiy va adabiy hayotda kecha boshlagan o'zgarish va yangilanishlar bolalar adabiyotida ham yangicha estetik prinsiplarni yuzaga keltiruvchi va shakllantiruvchi asosiy omillarga aylandi.

Istiqloq yillarida ayniqsa bolalar adabiyotini rivojlantirish, kelajak bunyodkori hisoblanuvchi yosh avlod tafakkurini oshirish jarayonining asosi sifatida qaraldi. Yangilangan poetik tafakkur asosida o'zbek bolalar she'riyati va nasrining eng sara namunalari jamlanib, ikki jildli "O'zbek bolalar adabiyoti antologiyasi" chop etilgani o'ziga xos hodisa bo'ldi. Adabiyotshunos olim R.Barakaev fikri bilan aytganda, antologiya qamrab olingan davr, saralangan asarlar badiiyati nuqtayi nazaridan ham, mavzular rang-barangligi jihatidan ham, o'zbek bolalar adabiyoti she'riyati va nasrini bugungi yosh kitobxonlarga tanishtirishi va bolalar adabiyotimizning bir asrdan ortiqroq vaqt mobaynidagi qiyofasini ko'rsatishga xizmat qilishi bilan ham yosh kitobxonlarga munosib tuhfa bo'ldi. Umuman, o'zbek bolalar she'riyatining janriy va mavzuviy doirasi, badiiy olami, qahramonlar ruhiyati kabilar o'zbek bolalar she'riyati va nasrida, qisman dramaturgiyada yangidan bo'y ko'rsatdi, deyish mumkin.

Mustaqillikning dastlabki yillaridayoq bolalar adabiyotining ijtimoiy-estetik vazifasi, mustabid sho'ro tuzumi davrida yaratilgan badiiy yuksak asarlarning yangi talqinlari, shu bilan birga ijodkorlarning erk va ozodlik ruhiyati bilan sug'orilgan betakror she'r va hikoyalari tadqiqiga oid qator qo'llanma va darsliklar, risolalar e'lon qilina boshladi. Bu jihatdan O.Safarovning G.G'ulom ijodiga bag'ishlangan "Zamonlar tongining charoqlarisiz" (2007), Q.Muhammadiy she'riyati haqidagi "She'rim - ochil dasturxon" adabiy portreti (2010), E.Malik badiiy olamini aks ettiruvchi "Bolalik boqiylik timsoli yoxud "muxbirlikning olis yo'llari" (B.Jamilova bilan hammualliflikda, 2011); shuningdek, Elbek, H.Olimjon, Oybek, S.Jo'ra, Sh.Sa'dulla, T.G'oyipov, S.Barnoyev kabi bolalar adabiyoti salaflarining badiiy olami tahlil va tadqiq etilgan "Bolalikning oydin osmoni" (2009) maqolalar to'plami fikrimizni asoslaydi. To'plamdan o'rin olgan maqolalarning ilmiy ahamiyati haqida D.O'rayeva shunday yozadi: "Badiiy va ilmiy asarlar yosh avlodni yuksak axloqli, ma'naviy barkamol, intellektual salohiyatli qilib tarbiyalashda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Shu jihatdan qaralsa, bolalar adabiyotining zukko tadqiqotchisi O.Safarov tomonidan yaratilgan bu saylanma alohida e'tiborni tortadi. Undagi materiallar bolalar ijodkorlarining mahorat sirlarini, ular ijodida bolalik olamining qay darajada badiiy tahlil va talqin qilinganligiga xos xususiyatlarni, shuningdek, bolalar adabiyotining tabiatini, mundarijasini, taraqqiyot omillari va yo'nalishlarini yanada chuqurroq bilib olishga yordam beradi". Darhaqiqat, xuddi shunday fikrni A.Rasulov, R. Barakayev, B.Ashurov tadqiqotlari³, yoki T.Adashboyev,

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

S.Barnoyev, A.Obidjon va boshqa ko'plab ijodkorlarga bag'ishlangan jamoa to'plamlari haqida ham aytish mumkin.

Ijod erkinligi xalq og'zaki ijodi, mumtoz adabiyot, jahon adabiyotini va tarixiy-madaniy qadriyatlarimizni o'z mohiyati negizida emin-erkin o'rganish, undan oziqlanishga zamin yaratdi. Xususan, o'yin qo'shiqlari, marosim qo'shiqlar, tez aytish, topishmoq kabi kichik folklor janrlarini o'rganish va targ'ib etishga e'tibor kuchaytirildi. Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Gulxaniy singari ulug'mutafakkirlarning ma'naviy jihatdan serqatlam asarlari teran mazmun-mohiyati, poetik ifoda ko'lami bilan talqin etila boshladi, darslik va majmualardan joy oldi. Adabiy-ma'rifiy nashrlar va vaqtli matbuotda Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Elbek singari XX asr jadid adabiyoti namoyandalarining bolalarga bag'ishlangan ma'rifatparvarlik ruhidagi she'rlari hamda jahon adabiyoti durdonalaridan qilingan tarjimalarga ko'proq o'rin berildi. Chindan ham mustaqillik davri bolalar adabiyotining mazmun va mohiyatidagi tub burilish yaqqol ko'zga tashlanadi. Bunda yosh qahramonlar xarakteri tahlili masalasiga alohida e'tibor qaratilishi, shakl va mazmun jihatdan-da yangi tamoyillar kasb eta borgani yorqin ko'rinda boshladi. Milliy bolalar matbuoti ham mavzu material, g'oyaviy-badiiy jihatdan o'sib, bolalar ijodkorligi namunalari ko'proq ommalashtirilayotgani ta'kidga loyiq. Shu bilan birga yangi asr kichikintoylarining qiziqishlari, ruhiy, ma'naviy olami, ularning ijtimoiy hayotga munosabati masalalari aks etgan asarlar tahlili orqali o'quvchilarda axloqiy-ma'rifiy, ijtimoiy-siyosiy tarbiyani shakllantirishga ahamiyat berilayotgani diqqatga sazovor.

Asrimiz boshlaridayoq bolalar asarlarining g'oyaviy-badiiy, axloqiy-ma'rifiy, falsafiy va psixologik jihatdan monografik tahliliga oid salmoqli tadqiqotlar, risola hamda adabiy-tanqidiy maqolalarning vujudga kela boshlagani muhim hodisa bo'ldi. Adabiyotshunos olimlar o'zbek bolalar adabiyoti tarixi va muammolarini yangicha tafakkur, istiqloq mafkurasi nuqtayi nazaridan o'rganish joizligini asoslab berdilar.

Istiqloq davri yangi bolalar adabiyotining maydonga kelishiga 80-yillarning ikkinchi yarmi katta ta'sir ko'rsatgani bejiz emas. Ayni shu davrda bolalar adabiyotimiz tom ma'nodagi haqiqatga tik boqadigan adabiyotga aylandi, yosh avlodni erksevarlik tuyg'ulari ruhida tarbiyalashda ilk qadamlarini qo'ydi. Bu ishga badiiy so'z qudrati bilan hissa qo'shib kelayotgan iste'dodli yozuvchilarning yangi avlodi yetishib chiqqanligi e'tirofqa sazovor. Ya'ni, nafaqat Anvar Obidjon, T.Adashboyev, Miraziz A'zam, R.Tolipov, S.Barnoyev singari professional adib va shoirlarning o'zgacha talqin hamda yo'nalishdagi ijod namunalari balki Q.O'tayev, H.Imonberdiyev, K.Turdiyeva, Abdurahmon Akbar, Dilshod Rajab, Rustam Nazar, Vali Ahmadjon, S.Inoyatov, Qo'zi Ismoil, Zafar Isomiddin, Erpo'lat Baxt kabi ijodkorlarning bolalar adabiyotiga "yangi havo" olib kirishlari bilan e'tibor qozondi.

Xulosa. O'zbek bolalar adabiyoti masalalari haqida aytilgan dolzarb fikrlar ham yangilanayotgan tafakkur namunasidir. Shu kabi manbalarda bolalar adabiyotining sifat jihatdan yangilanishi ijtimoiy taraqqiyot, ijod ahli uchun yaratilgan imkoniyatlar, millat

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

estetik tafakkurida odam va olamni anglash borasida yuzaga kelgan yangilanishlar bilan uzviy bog‘liqligi e’tirof etildi. Zero, bolalar adabiyotimizdagi badiiy yuksalish va yangilanishlarning tub asoslari mohiyat e’tibori bilan ijtimoiy hayot, jamiyat kishilari ongidagi o‘zgarishlar bilan chambarchas bog‘liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jamilova B. Bolalar adabiyotida zamonaviylik.- Buxoro-2023. Bukhara hamd print nashriyoti.
2. Jumaboyev M. Bolalar adabiyoti va folklor. –T.: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.
3. Suyumov A. Kichkintoylar adabiyoti, – T., 1962.
4. Jahongirov F. O‘zbek bolalar folklori. – T., 1975.
5. Jumaboyev M. O‘zbek bolalar adabiyoti. –T.: O‘qituvchi, 2002.
6. Masharipova Z. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi. – T., 2008.

